

ОБРАЗОВАТЕЛНИ И КУЛТУРНИ ПОЛИТИКИ В ПЕРИОДА ОТ 2012 ДО 2020 Г. СПРЯМО ВНЕДРЯВАНЕТО НА ИНТЕРКУЛТУРНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРОГРАМИ ЗА ЕТНОГРАФСКИ И ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

Елена Витанова

СУ „Св. Климент Охридски“

Резюме. Музейното образование, което създава условия хората да разбират по-добре своята собствена култура и други култури и да формират умения за ефективно межкултурно взаимодействие, се основава на признаване и приемане на различията и на развиване на съпричастност, толерантност и уважение, същевременно съдействайки за опазване на културните ценности. Това обуславя ролята на образованието в етнографския и историческия музей като инструмент за успешно осъществяване на интеркултурния диалог. Настоящата статия представя основни аспекти на извършен функционален анализ на образователни и културни политики в периода от 2012 до 2020 г. В допълнение, в контекста на ключовите глобални и европейски визии за образование и култура и тяхната рефлексия в националните политики до 2030 г. е обосновано внедряването на съвременни интеркултурни образователни програми за етнографски и исторически музей в стратегически план. Проучванията са извършени в рамките на научно изследване за съвременни интеркултурни образователни програми за етнографски и исторически музей.

Ключови думи: образователни политики; културни политики; етнографски и исторически музей

Политики за интеркултурно образование

В периода 2012 – 2014 г. България, като член на Европейския съюз, планира и изпълнява политики за развитие на образованието и обучението, включително за интеркултурното образование. В този период са приети стратегически документи, които имат пряко или индиректно отношение към приобщаването в образование на деца и ученици от уязвими групи и към интеркултурното образование. Пряко насочени към разгръщане на посочените политики са два основополагащи документа: Националната стратегия на Република България

за интегриране на ромите (2012 – 2020) – политическият рамков документ, в който се акцентира върху няколко основни приоритета, първият от които е образованието, и Стратегията за образователна интеграция на деца и ученици от етническите малцинства (2015 – 2020), чиято визия също е насочена към успешно интегриране в образование на деца и ученици от етническите малцинства и същевременно с това – към съхраняване и развиване на етнокултурната им идентичност.

Няколко стратегически документи имат индиректно отношение към приобщаването на деца и ученици от уязвими групи и към интеркултурното образование: Националната програма за реформи, Националната програма за развитие „България 2020“ (НПР БГ2020), Актуализираната стратегия за национална сигурност на Република България; Националната стратегия за насърчаване и повишаване на грамотността (2014 – 2020); Националната стратегия за учене през целия живот (УЦЖ) за периода 2014 – 2020 г.; Стратегията за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система (2013 – 2020); Националната стратегия за развитие на педагогическите кадри (2014 – 2020); Програмата за управление на правителството на Република България за периода 2017 – 2021 г.; Програмен бюджет на Министерството на образованието и науката за анализирания период.

Въпреки липсата на единна формална стратегическа рамка на развитие на образованието за периода 2012 – 2020 г. посочените стратегически документи са изготвени и се прилагат в контекста на ясна дългосрочна политика, стъпила върху отчетливо оформени принципи и ценности, припознати като ключови от институциите и заинтересованите страни и операционализирани (по отношение на дейностите). Това е добра база за изпълнението на стратегическите цели на горепосочените стратегически документи и в тази връзка – за постигането на системообразуващи резултати. Същевременно отбелязваме като недостатък на стратегическите документи за образование, разработвани в периода от 2012 г. до 2014 г., липсата на обвързаност с териториалното измерение и регионалното развитие (с изключение на Националната стратегия за интеграция на ромите в Република България 2012 – 2020).

В развитието на образователната политика на българската държава (Tsokov 2011; Shamov 2009), включително за приобщаващо и интеркултурно образование, в периода от 2012 г. до 2020 г. се открояват два етапа с разделителна линия Законът за предучилищното и училищното образование (ЗПУО). Първият етап е от 2012 г. до влизане в сила на ЗПУО (м. август 2016 г.). Вторият етап е от влизане в сила на ЗПУО до 2020 г.

В първия етап българската държава прави значими стъпки за „затваряне на кръга“ от правенето на политика за приобщаващо образование чрез „включващи“ стратегии за децата и учениците – представители на различни култури, с реализирането на етнокултурен ценностно ориентиран подход. Този подход

е иновативен спрямо наличната нормативна уредба, т.е. образователната теория и практика и образователните политики са по-адекватни на изискванията на общественото развитие от законовите и нормативната база в областта на предучилищното и училищното образование.

През втория етап са осигурени нормативни предпоставки за цялостно и ефективно изпълнение на политиките относно интеркултурното образование, заложи в стратегическите документи. В тази връзка, от значимост са следните моменти в ЗПУО.

За недопускане на дискриминация в предучилищното и училищното образование допринасят текстът на чл. 62, ал. 4, текстът в чл. 99, ал. 4 от ЗПУО, по смисъла на които не се допуска обособяването на децата и учениците им в групи/паралелки въз основа на етническата им принадлежност.

Със ЗПУО се създават условия за надграждане политиката за средишните и защитените училища, като се регламентират и средишни и защитени детски градини чрез въвеждането на обединените училища – от I до X клас, както и за устойчиво надграждане на политиката за безплатен транспорт.

Наред с изучаването и използването на българския език в системата на предучилищното и училищното образование (чл. 13, ал. 5) се залага и правото учениците, за които българският език не е майчин, да изучават и майчиния си език при условията и по реда на този закон и под грижата и контрола на държавата (чл. 13, ал. 6).

В чл. 5, ал. 2 от ЗПУО изрично е посочено, че държавата провежда политики за предотвратяване на ранното отпадане на учениците от училище.

В ЗПУО е заложи философията на компетентностния подход (чл. 75., ал. 1 и чл. 77, ал. 1) и са създадени нормативни предпоставки за повишаването на квалификацията на учителите (чл. 221, ал. 1. В чл. 221, ал. 3).

Родителите са посочени сред участниците в образователния процес (чл. 2), а в чл. 208, ал. 1 е регламентирано осъществяването на сътрудничество и взаимодействие между родителите и детската градина или училището и други.

В Наредба № 13 от 21.09.2016 г. за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование са определени следните области на компетентност, в чийто контекст детето/ученикът да придобие компетентности в резултат на обучението: „Културни идентичности“; „Културна осъзнатост“; „Културни различия, толерантност и конструктивни взаимодействия“; „Интеркултурно образование и права на човека“ и др. Създадени са условия за прилагане на приобщаващото образование. Общосподелената визия в тази връзка е отразена в ЗПУО и в Наредбата за приобщаващото образование.

По-значимите резултати от осъществяването на посочените политики се отнасят до следното.

Основополагаща мярка за превенция на отпадането от училище, доказала своята ефективност, е Механизмът за съвместна работа на институциите по

обхващане и включване в образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст. Подобрени са условията за превенция на отпадането от училище и за мотивация за учене чрез политиките за подкрепа за личностно развитие. По-справедливо и ефективно разпределение на финансовите ресурси в съответствие с потребностите на детските градини и училищата е постигнато от 2018 г. чрез допълнително финансиране на детските градини и училищата за работа с деца и ученици от уязвими групи.

Непосещаването на детска градина повишава риска за възникването на затруднения в училище, особено за децата от уязвимите групи. С цел създаване на условия за достъп до предучилищно образование, за социално включване и за изграждане на познавателни и социално-емоционални умения в ранна детска възраст през 2020 г. е регламентирано задължителното предучилищно образование от 4-годишна възраст. През учебната 2019/2020 година в шест общини е осъществен процес на десегрегация в образованието. Процесът е в начална фаза, но е налице воля за постоянство и целенасоченост на усилията за постигане на устойчиви резултати.

Базисна политика за повишаване на образователните резултати е въвеждането на компетентностния подход, което изисква смяната на фокуса в обучението от преподаване на знания към овладяване на ключови компетентности. Осигурени са условия за създаване и прилагане на иновации във всички сфери на училищния живот. Поставено е началото на дигитална трансформация в образованието в двете ѝ измерения – за формиране и развитие на дигитални компетентности и като елемент на образователната среда. Показателно за прилагане на стратегически подход при осъществяването на принципите за единна държавна образователна политика за осигуряване правото на образование и на ангажираност на държавата, родителите и други заинтересовани страни и диалог между тях по въпросите на образованието е изпълнението на три споразумения между Министерството на културата и Министерството на образованието и науката (2018 – 2020 г.) за използване на музеите и други културни институции като образователна среда. Значимостта на споразуменията се обуславя най-общо в два плана: за утвърждаване на компетентностния подход и за развиване на активна мрежа от споделени ресурси.

Формирането на толерантност и уважение към различните измерения на социокултурната идентичност е една от целите на Стратегията за възпитателната работа в образователните институции (2019 – 2030 г.). Вдъхновяващата, възпитателната и съзидателна мисия на културата е в основата на предвидените в този документ интегрирани политики между образователните институции и културните институции.

Въпреки постиженията все още са налице предизвикателства пред интеркултурното образование в контекста на политиките за обхващане и трайно приобщаване на всяко дете в образователния процес, за мотивация и пови-

шаване на образователните резултати. Необходимо е устойчиво продължаване и надграждане на посочените политики и утвърждаване на интеркултурна образователна среда, съдействаща за развиване на социална и емоционална интелигентност (Koleva 2009) и изграждане на ценности, свързани с толерантността, хуманизма и равнопоставеността.

Политики за развитие на интеркултурен диалог и образование в музеите

В периода от 2012 до 2020 г. България, бидейки част от глобалното и европейското културно пространство, провежда политики за развитие на музеите като културно-образователна среда със значима роля за межкултурния диалог. Тези политики са заложили в следните национални стратегически документи: в Националната програма за развитие „България 2020“ мерки за културата са заложили в Подприоритет 1.5 „Развитие на културата и изкуствата, културните и творческите индустрии, разширяване достъпа до изкуство и повишаване на културата на населението“. Политиките в приоритет 6 „Култура и медии“ от Националната стратегия за интеграция на ромите в Република България (2012 – 2020 г.) са насочени към съхраняване и популяризиране на традиционната култура на ромите. Програмата за управление на правителството на Република България за периода 2017 – 2021 г. съдържа мерки в ясно формулиран „Приоритет 37: Развитие на изкуствата, културните и творчески индустрии, културното наследство и културния туризъм“. В проектобюджетите и актуализираните бюджетни прогнози на Министерството на културата са заложили мерки за образователни програми в музеите. В периода от 2012 до 2020 г. отсъства единен стратегически документ за развитието на културата за 2012 – 2020 г., включително за развитие на образователната мисия на музеите, което обуславя липса на необходимата последователност и системност на политиките в тази връзка. Създадени са нормативни условия за закрила и развитие на културата, включително за развитие на музеите и на тяхната образователна роля (Boneva 2014).

По отношение на музейното образование се открояват някои значими тенденции в динамиката на относителните дялове на музеите според вида на музейната образователна програма в периода 2014 – 2019 година (фигура 1).

Във фигура № 1 се наблюдават следните тенденции за периода 2014 – 2019 г.: най-висок дял имат музеите с програми за децата в училище (97,94% за 2014 г. – 99,21% за 2019 г.), следвани от музеите с програми за възрастни (49,64% за 2014 г. – 47,62% за 2019 г.). Най-нисък е дялът музеите, предлагащи програми за етническите малцинства (20,14% – 23,62%).

За целия период дялът на музеите с образователни програми за децата в училище нараства от 97,84% през 2014 г. до 99,21% през 2019 г., което не е значителен напредък (1.37 п. п). От друга страна, е обнадеждаващо, че почти

Източник: НСИ и изчисления на автора

Фигура 1. Дял на музеите по видове образователни програми

всички музеи, които прилагат образователни програми, осъществяват и такива за деца. В рамките на целия период динамиката на стойността на този дял не е нееднозначна – редуват се увеличаване и намаляване. За времето от 2017 г. до 2019 г. стойността нараства с цели 11. п. п. – от 88,11% до 99,21%. Причините за този растеж се дължат на факта, че в периода 2018 – 2019 г. се изпълняват споразуменията между МОН и МК за културните институции, включително музеите като образователна среда.

В посочения период, като цяло, стойността на дела на музеите с образователни програми за етническите малцинства нараства от 20,14% до 23,62%, т.е. има напредък от 3.48 п. п. Причините за тази тенденция може да се свържат с нарасналата активност на музейните институции, както и на националните и местните власти за ефективно приобщаване на етническите малцинства към културната сфера на обществения живот. В допълнение може да се отчете като причина, че една от групите, към която са насочени музейните образователни програми и инициативи, предвидени да се осъществят по горепосочените споразумения, е тази на деца и ученици с майчин език, различен от българския.

Делът на музеите с образователни програми за възрастни в посочения период намалява с 2.02 п. п. – от 49,64% през 2014 г. на 47,62% през 2019 г. Причините за посочената негативна тенденция, както и за ниския дял на програмите за възрастни спрямо дела на програмите за деца може да се отнесат към недостатъчната активност от страна на музеите, на националните и местните

власти за повишаване на културното и образователното равнище на населението чрез музейно образование.

Наред с данните в годишните отчети на Министерството на културата за изпълнение на бюджета на министерството в програмен формат, в които се наблюдава неравномерно изпълнение на показателя „Образователни програми в музеите и в галериите“, отбелязваме, че е осъзната тяхната значимост за осъществяване на приобщаващата и образователната роля на музеите. В тази връзка, е показателно, че в посочените документи се обосновава необходимостта от отделно перо от централния бюджет за разходите за образователните програми в музеите; от средства за проучване на състоянието и проблемите, свързани с осъществяването на образователни програми в музеите и галериите; от провеждането на периодични програми за специализирано обучение на различните групи музейни служители.

Чрез мрежата от музеи са осъществени дейности за интеграцията на етнически общности, предимно финансирани на проектен принцип, а също и от самите музеи със собствени средства. Значителен проблем произтича от недостатъчното финансиране от страна на държавата, както и от отсъствието на отделна оперативна програма с европейско финансиране, изрично насочена към политиките за култура, с която да се подпомогне образователната дейност на музеите. Отсъства и цялостна държавна политика за повишаване на педагогическата компетентност на музейните специалисти, осъществяващи образователни програми, включително интеркултурни. В допълнение, музеите у нас, както и в Европа са изправени пред редица предизвикателства относно дигитализацията на културното наследство, сред които се открояват недостатъчните човешки и финансови ресурси.

Ключови образователно-културни перспективи спрямо съвременни интеркултурни образователни програми за етнографски и исторически музей

В последните години в глобален и европейски план са приети редица документи в областта на образованието и културата с хоризонт 2030 г., които имат основополагащо значение за България, като част от глобалното и европейското образователно и културно пространство. В областта на образованието в основни глобални и европейски документи, произведени след 2015 година – Декларацията от Инчон за Образование 2030 (ООН), „Индустрия 2030“ (индустриална кръгла маса), Концептуална рамка E2030: ключови компетенции за 2030 г. (ОИСР), Препоръка на Съвета относно ключовите компетентности за учене през целия живот (2018) и др., се очертават три концептуално свързани парадигми, които съставляват ядрото на образователните политики: компетентностният подход, основополагащата роля на иновациите и подходът за учене през целия живот.

В областта на културата политиките, очертани в глобални и европейски документи, насочени към утвърждаване на културното многообразие и межкултурния диалог, се базират на единни социално-културни концепти. Тези политики имат общ контекст, свързан с развиване на собствената културна идентичност ведно с познаване, разбиране, зачитане на другите култури и създаване на условия за межкултурно взаимодействие. Идеите за културното развитие и утвърждаването на общоевропейските ценности се поставят в единно ценностно русло с идеите за приобщаването, икономическия напредък и устойчивото развитие. В тази връзка, следва да се отбележи значимостта на следните документи: Препоръката на ЮНЕСКО относно опазването и популяризирането на музеите и музейните колекции, тяхното многообразие и роля в обществото (2015 г.) отразява ключовия ангажимент на международната общност да помага на музеите да изпълняват своите роли в съвременното общество за насърчаване на устойчивото развитие и межкултурния диалог; в новия Работен план за култура 2019 – 2022 г. на Съвета на Европейския съюз сред приоритетите са междусекторното сътрудничество на културната политика с други области – образованието, науката и технологиите, регионалното и градското развитие и др.

На съвременния етап в европейските общества се наблюдава смущаващо наличие на ксенофобски и расистки практики на насилие и липса на толерантност, което неизбежно засяга образователните и културните институции. В тази връзка, Съобщението на Европейската комисия „Укрепване на европейската идентичност чрез образование и култура“ от 2017 г. акцентира върху възможността и необходимостта образованието и културата да бъдат част от решението за справяне с много от предизвикателствата, свързани с глобализацията, дигиталната трансформация, радикализацията, за социално сближаване и съхраняване на идентичността и др. Ромската интеграция остава важен приоритет за Европейската комисия. В тази връзка, Съобщението за Стратегическа рамка на Европейския съюз за ромите (октомври 2020 г.) са очертани насоки и мерки за приобщаване, образование, дейности за преодоляване на расизма и др.

Глобалните и европейските визии за образование и култура с хоризонт до 2030 г., пречупени през призмата на националните приоритети, намират отражение в Националната програма за развитие „България 2030“. В посочения документ перспективите за развитие на българското образование и българската култура до 2030 г. са очертани в детайлизираните стратегии на Приоритет 1 „Образование и умения“ и Приоритет 13 „Култура, наследство и туризъм“. В тази връзка, внедряването на съвременни интеркултурни програми за етнографски и исторически музей е значимо в два плана, които се обуславят взаимно.

– В контекста на образователните политики за успешно приобщаване в образователния процес, формиране на социални и емоционални умения, умения

за развиване на творческо и критично мислене; усъвършенстване на възпитателната работа; развиване на партньорството с културни институции.

– В руслото на културните политики, насочени към насърчаване на културното многообразие; подкрепа и модернизиране българските музеи, включително дигитализация.

В проекта на Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България за периода от 2021 до 2030 г. интеркултурната перспектива е разгърната в по-широк аспект: като стремеж за формиране на ценности и ценностно ориентирано поведение, вкл. толерантност, уважение към културното многообразие и недопускане на дискриминация; изрично са посочени партньорство и свързаност с културни институции, включително музеи. Това очертава още по-широко образователно-културно поле за развитие на интеркултурни образователни програми за етнографски и исторически музеи.

Предвид гореизложените образователни и културни перспективи до 2030 година са налице благоприятни условия за постигане на по-голяма ефективност при осъществяване на образователната роля на етнографския и историческия музей за формирането на ценности, свързани с толерантността и межкултурния диалог.

БЕЛЕЖКИ

1. Доклад относно предизвикателствата пред дигитализацията на музеите в Европа (юли 2020 г.), достъпен на: <https://www.ne-mo.org/news/article/nemo/nemo-report-on-digitisation-and-copyright-challenges-of-making-museum-collections-accessible-online.html>, последно посетено на 30.08.2020 г.
2. Национални стратегически документи за периода 2012 – 2020 г. и за периода 2021 – 2030 г., достъпни на: www.strategy.bg, последно посетено на 20.01.2021 г.
3. Европейски и глобални документи за образование и култура, достъпни на: <https://ec.europa.eu>, последно посетено на 04.01.2021 г.

ЛИТЕРАТУРА

- БОНЕВА, В., 2014. *Музейната мрежа в България*. В. Търново: Фабер.
- КОЛЕВА, И., 2012. *Етнопсихологически модел на образователното взаимодействие*. София: Раабе.
- ЦОКОВ, Г. 2011. Необходими приоритети на националната образователна политика в контекста на стратегията „Европа 2020“. В: *Обучението като път към образованието. Сборник с материали по случай 60-годишнината на проф. д.п.н. Пламен Радев*. Пловдив, стр. 169 – 184.

ШАМОВ, М., 2009. Към държавната политика в сферата на образованието. *Научни трудове на Русенския университет, том 48, серия 7*, 94 – 104.

REFERENCES

- BONEVA, V., 2014. *Muzeinata mreja v Bulgaria*. V. Turnovo: Faber
- KOLEVA, I., 2012. *Etnopsihologicheski model na obrazovatelnoto vzaimodeistvie*. Sofia: Raabe
- TSOKOV, G., 2011. Neobhodimi prioriteti na natsionalnata obrazovatelna politika v konteksta na strategiyata „Evropa 2020“. V: *Obuchenieto kato pat kam obrazovanieto. Sbornik s materialy po sluchai 60-godishninata na prof. d.p.n. Plamen Radev – Plovdiv*, 169 – 184.
- SHAMOV, M., 2009. Kam darjavnata politika v sferata na obrazovanieto. *Nauchni trudove na Rusenskia universitet, tom 48, seriya 7*, 94 – 104.

EDUCATIONAL AND CULTURAL POLICIES IN THE PERIOD FROM 2012 TO 2020 REGARDING THE IMPLEMENTATION OF INTERCULTURAL EDUCATIONAL PROGRAMS FOR ETHNOGRAPHIC AND HISTORICAL MUSEUM

Abstract. Museum education, which creates conditions for people to better understand their own culture and other cultures and to form skills for effective intercultural interaction, is based on the recognition and acceptance of differences and the development of empathy, tolerance and respect, while helping to preserve cultural values. This determines the role of museum education in the ethnographic and historical museum as a tool for successful implementation of intercultural dialogue. This article presents the main aspects of a functional analysis of educational and cultural policies in the period from 2012 to 2020. In addition, in the context of the key global and European visions for education and culture and their reflection in national policies until 2030, the introduction of modern intercultural educational programs for ethnographic and historical museum in strategic terms is justified. The research was carried out as part of research on contemporary intercultural educational programs for ethnographic and historical museums.

Keywords: educational policies; cultural policies; ethnographic and historical museum

✉ **Elena Vitanova, PhD student**
Faculty of History
Sofia University
Sofia, Bulgaria
E-mail: vitanova_64@abv.bg